

OSMANLI DEVLETİ'NDE CAM İMALATI VE BEYKOZ CAM VE BILLUR MÜZESİ

Yasin Yıldız* - Gökşen Canıyılmaz**

Gönderilme Tarihi: 13.12.2021 - Kabul Tarihi: 20.12.2021

Özet

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda başlayan sanayileşme faaliyetleri, devlet işletmeleri şeklinde kurulan fabrika-i hümayûnlar mahiyetinde tezahür etmiş ve bu çerçevede yürütülen faaliyetlerin sahnesi olan sanayi bölgelerinden biri olarak da Boğaziçi kıyısındaki Beykoz ve çevresi seçilmiştir.

Bu makalede, arşiv belgeleri eşliğinde, saray atölyelerinin kayıtlarının tutulduğu Ehl-i Hıref defterlerindeki "Cemâat-i Câmgerân-ı Hâssa" başlığı altında 16. yüzyıldan itibaren camcılarının faaliyetleri, 1640 tarihli Es'âr Defteri'ndeki "Es'âr-ı Şişeciyan" başlığı altında cam mamullerin sıralandığı kayıtlar irdelenmiş olup Osmanlı'da şişe, cam ve billur üretimi ile cam malzemenin ve cam eşyaların kullanımına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, Osmanlı'nın son dönemlerinde cam sanatının, Sultan Abdülmecid zamanında inşa edilen Beykoz Cam ve Billurât Fabrika-i Hümayûnu'nda üretilen eserlerle yeni bir ivme kazanmasından bahsedilerek cam imalatının yüzyıllar boyunca gösterdiği teknik ve sanatsal gelişimin günümüzdeki yansımaları müzecilik özelinde değerlendirilmiştir.

Sultan Abdülaziz'in buyruğuyla vezirliğe kadar yükseltelen Abraham Paşa'nın inşa ettirdiği yapılardan günümüze ulaşan ahır binasının Millî Saraylar tarafından restore edilerek yaklaşık 400 dönümlük bir orman içindeki müzeye dönüştürülme süreci ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Beykoz Cam ve Billur Müzesi, Türk cam sanatının tarihî örnekleri ile Osmanlı saray koleksiyonundaki Avrupa camları ve sultanlara özel olarak tasarlanmış ünik eserlere ev sahipliği yapması açısından Türkiye'nin ilk ve tek cam müzesi konumundadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Cam Sanatı, Beykoz Cam ve Billur Fabrikası, Endüstrileşme, Müzecilik, Millî Saraylar, Beykoz, Baccarat, Bohemya

GLASS MANUFACTURING IN OTTOMAN EMPIRE AND BEYKOZ GLASS AND CRYSTAL MUSEUM

Abstract

The industrialization in the Ottoman Empire which began in the 19th century led to the establishment of imperial factories as government enterprises and for one of the industrial zones, the Beykoz district that is located on the Bosphorus shore was chosen.

In this paper, activities of glassmakers since the 16th century written below the title "The Guild of Imperial Glassmakers" in the Ehl-i Hıref ledgers, and the list of glassware products given below the title "The Official Price Registers for Bottlemakers" in the Official Price Registers dated 1640 has been studied and a general evaluation has been made on the manufacturing of bottle, glass and crystal and the usage of glass materials and glassware in the Ottoman Empire. Furthermore, how glassware produced at the Beykoz Imperial Glass and Crystal Factory, which was established during the reign of Sultan Abdülmecid, lent fresh momentum to the art of glass in the late period of Ottoman Empire has been explained and the present reflections of technical and artistic developments of glass manufacturing over the centuries have been examined in terms of museology.

Among the buildings constructed by Abraham Paşa who was a vizier appointed by Sultan Abdülaziz, the restoration of the stable by the National Palaces and its conversion into a museum in around 40 hectares of woodland has been explained in detail. Beykoz Glass and Crystal Museum is the first and only glass museum of Turkey due to housing historical examples of Turkish glassware, European glassware in the Ottoman palace collection, and unique artifacts designed for sultans.

Keywords: Ottoman Glass Art, Beykoz Glass and Crystal Factory, Industrialization, Museology, National Palaces, Beykoz, Baccarat, Bohemia

* Dr., Millî Saraylar İdaresi Başkanı, ORCID No: 0000-0002-5199-0898

** Sanat Tarihçisi, Millî Saraylar Müzecilik ve Tanıtım Daire Başkanı, ORCID No: 0000-0002-7012-1639

1 Beykoz (1870-1875), Pascal Sébah, *Konstantiniyye'den İstanbul'a*, s. 68.

Osmanlı Devleti'nde ekonomi esas itibariyle tarım, belli meslek gruplarının gerçekleştirdiği küçük ölçekli imalat ve lonca meslek gruplarına bağlı olarak çalışan atölyeler şeklinde gelişim göstermiştir. Geniş bir coğrafyaya yayılan bir devlet olarak, birbirinden oldukça farklı meslek gruplarının el becerileri ile ürettiği ürünler, şehirler ve ülkelerarası büyük bir coğrafyada pazar imkânı bulmuş ve ülke ekonomisinde göreceli bir rekabet üstünlüğünün oluşmasına olanak sağlamıştır.¹

Osmanlı Devleti'nde sanayi, uzun süre geleneksel zanaat üretimi ve imalathaneler çerçevesinde şekillenmiştir. Avrupada Sanayi Devrimi'nin etkileri ile gelişen fabrika tarzı üretimler, rekabet nedeniyle Osmanlı'daki geleneksel üretim sisteminde önemli bir değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur.²

Bu doğrultuda, Osmanlı'da 18. yüzyılın ilk çeyreğinde devlet öncülüğünde başlayan sanayileşme faaliyetlerine 19. yüzyılın başından itibaren, bilhassa Tanzimat sonrasında hız verilmiştir. Sanayileşme faaliyetleri 19. yüzyılda etkisini devlet işletmeleri şeklinde kurulan fabrika-i hümayûnlarla göstermiş, sanayi bölgelerinden biri olarak da Beykoz ve çevresi seçilmiştir. Devlet fabrikaları

(fabrika-i hümayûnlar), payitahta bağlı olarak öncelikle devletin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştur. Sözü edilen fabrikalara makine desteği ise çoğunlukla yurt dışından getirilerek sağlanmıştır.³

Beykoz'da Osmanlı Devleti'nin sanayileşme amacıyla fabrika açma girişimi, III. Selim döneminde başlamıştır. Bu dönemde açılan fabrikalarda daha çok askerî teçhizat üretimi yapılmıştır. II. Mahmud döneminde ise üretim, askerî malzemeye sınırlandırılmayıp diğer alanlarda da gerçekleştirilmiştir.⁴ Fabrikaların kurulacağı bölgelerin seçiminde bazı hususiyetler öne çıkmış; iskeleye yakın olmasından dolayı hammadde ulaşımını kolaylaştırması, Beykoz semtinin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu süreçte Beykoz'da kurulan fabrikalar; Beykoz Kâğıt Fabrikası (1802-1804), Beykoz Çuka Fabrikası (1805), Deri Fabrikası (1810), Tekstil Fabrikası (1823), Porselen Fabrikası (III. Selim dönemi), Beykoz Çini Fabrikası (1845) ile Beykoz Cam ve Billurât Fabrika-i Hümayûnu'dur.⁵ (Resim 1)

1 Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaaflıkları", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48 (2016), 18-19.

2 Kadir Yıldırım, "Osmanlı İstanbul'unda Sanayii", *Büyük İstanbul Tarihi*, Ed. Yılmaz Coşkun, Çakır Coşkun, Cilt 6, İstanbul: İSAM & İBB Kültür A. Ş., 2014, 210-228.

3 Kadir Temurçin, "Beykoz (İstanbul) İlçesi'nde Sanayinin Gelişimi, Dağılışı ve Yapısal Özellikleri", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, 270-271.

4 Kemalettin Kuzucu, vd., "19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması", *OTAM*, 40 (2016), 250.

5 Kuzucu, vd., "19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları", 245-277.

Osmanlı Devleti'nde Cam Üretimi

Fatih Sultan Mehmed'in buyruğuyla, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan önceki başkenti olan Edirne'de, 1450 yılında Topkapı Sarayı'na benzeyen ve arşiv belgelerinde "Sarây-ı Cedîd" ve "Edirne Sarây-ı Cedîd-i Âmiresi" olarak da anılan bir saray yaptırılmıştır.⁶ Osmanlı cam sanatına ve işçiliğine ilişkin ilk örnekler, günümüzde bu yapının inşa edilmiş olduğu alanda yürütülen kazılar sırasında bulunmuş camlardır. İstanbul'un fethi ile hem Doğu'nun hem de Batı'nın hâkimi konumuna gelen Fatih Sultan Mehmed, şehrin Haliç, Boğaziçi ve Marmara'ya hâkim bir mevkiinde devletin gücünü tüm dünyaya gösterebileceği bir saray yapılmasını istemiştir. 1475 yılında bu isteği gerçekleşmiş ve eski ismiyle "Sarây-ı Cedîd", bugünkü ismiyle Topkapı Sarayı'nın yapımı tamamlanmıştır. İnşa edildiği ilk zamandan sonraki yüzyıllarda dönem eklentileri ile genişleyen saray, hâlihazırda her dönemin teknolojisinin biriktirildiği önemli bir hafıza niteliği taşımaktadır. Bu hafızanın içeriğinden, Osmanlı cam imalatının yüzyıllar boyunca gösterdiği teknik ve sanatsal gelişimi de izlemek mümkündür.⁷

Sarayın koleksiyonlarındaki bu cam eserlerin ortaya çıkışı, yazılı ve görsel belgelerden izlenebilmektedir. Saray atölyelerinin kayıtlarının tutulduğu

2 Surnâme-i Hümayûn, camcı esnafının geçişi, 32b.

Ehl-i Hıref defterlerinde, "Cemâat-i Câmgerân-ı Hâssa" başlığı altında 16. yüzyıldan itibaren camcılarının yer aldığı görülmektedir. (Resim 2) 1596 yılında sözü edilen atölyelerde çalışanların sayısı 11 iken müteakip yıllarda bu sayı azalmıştır. Kayıtlara göre, camın hammaddesi olan kumun imalata en elverişli olanı, yani ince ve beyaz kum İstanbul'da, Yedikule'ye yakın bir yerdeki Kumboğazı mevkiinden temin edilmiştir.

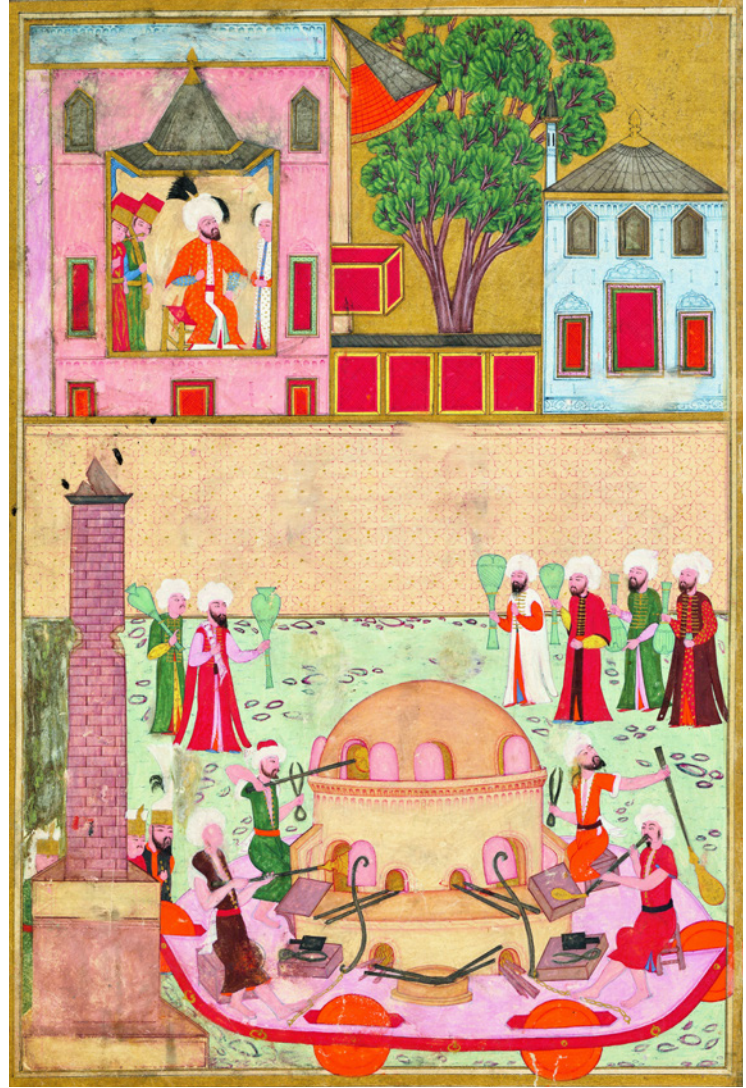
6 BOA, D.BŞM.d.17.

7 Üzlifat Özgümüş, vd., *Beykoz Cam ve Billur Müzesi*, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 2021, 39.

Osmanlı kültürü ve sanatı alanında çalışmalar yapan araştırmacıların sıkça müracaat ettikleri görsel kaynaklardan başta geleni minyatürlerdir. Bunlar arasında, şenlikler kapsamında gerçekleşen esnaf alayı geçitlerinin anlatıldığı sûrnâmeler çokça yararlanılan referanslardır. Nitekim, III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in 1582 yılında icra edilen sünnet merasimindeki şenliklerde camcılarının geçişi, bu konuda en bilinen ve araştırmacıların sıklıkla müracaat ettiği görsel kaynaklardır. Sözü edilen şenlikleri aktaran *Sûrnâme-i Hümayûn*'da camcılar, tekerlekli bir aracın üzerindeki fırında cam imal ederken, yani işlerini temsili olarak gerçekleştirirken görülmektedir. Mezkûr eserde ayrıca vitraycılarının geçişine de yer verilmiştir.⁸ (Resim 3, 4, 5)

Yazılı kaynaklarda cam ürünlerinin türleri ve fiyatları bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan 1640 tarihli *Es'âr Defteri*'nde, "Es'âr-ı Şişeciyan" başlığı altında sürahi, şişe, şerbet kâsesi, bardak, kandil, sandık şişesi, fânus ve ayna gibi eşyaların türlerinin ve özelliklerinin sıralandığı görülmektedir.⁹

16. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'da cam ürünleri imal eden esnafın en bilineni, şişeci esnafıdır. Önceden şehrin muhtelif yerlerinde çalışan şişeci esnafları, daha sonra Edirnekapı ile Eğrikapı arasında konumlanan, Bizans'ın son döneminde imparatorların daimî olarak ikamet ettiği ve fethi müteakip Osmanlı hükümdarına kalan emlak-ı hümayûndan Tekfur Sarayı'nın boş arsasında 18. yüzyılın ikinci

3 *Surnâme-i Hümayûn*, seyyar cam fırını ve camcılarının geçişi, Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, H. 1344,33A.

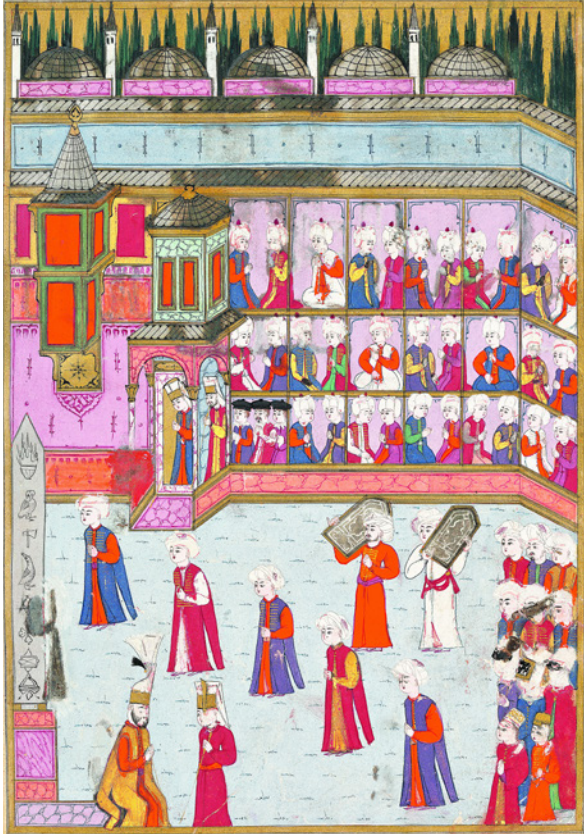
yarısında inşa edilen kârhânelerde bu işi yapmaya devam etmişlerdir. 18. yüzyılın sonlarında şişe yapıcı esnafının nâzırları Osman, kethüdaları İbrahim, yiğitbaşları Ali ve duâcılarını Derviş Ahmed'dir.¹⁰ Faaliyetlerini 1920'li yıllara kadar sürdüren şişeci esnafının imalat süreci ile ilgili dikkat çeken bir husus da imalat için kullandıkları ocakları, yani fırınları yirmi beş günde bir yıkıp yeniden örmeleridir.¹¹

8 Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkârları / 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, 97-99.

9 *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Yay. Haz. Mübahat S. Kütükoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, 204-206; Fuat Bayramoğlu, "1640 Tarihli Es'ar Defteri Cam Eşyanın Adları ve Fiyatları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan), 43/1-4 (1984), 513-523.

10 BOA. C.BLD.125/6204, 18 Safer 1190 / 8 Nisan 1776.

11 BOA. DH.UMVM.106/19, 3 Cemâziyelâhır 1339 / 12 Şubat 1921.

4 Surnâme-i Hümayûn, revzenci esnafının geçişi, 401b.

5 Surnâme-i Hümayûn, revzenci esnafının geçişi, 402a.

Osmanlı'da bu dönemde şişeci esnafının yanı sıra camcı esnafı da faaliyet göstermiştir. Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse olarak anılan Eyüp, Galata ve Üsküdar'da sadece Müslüman esnafın uhdesindeki camcı esnafı tarafından gerçekleştirilen sanayileşme öncesinde Osmanlı'da cam imalatı gedik usulüne tabi kılınmıştır. Gedik sayısı da Evkâf-ı Hümayûn temessükü ile 40 ve kadıdan alınan şer'î hüccet ile mülkiyet olarak tasarruf olunan 80 adet olmak üzere toplam 120 adettir. Bu gediklerin tasarrufu ve işletilmesi Müslüman esnafa mahsus olmuştur. Bununla birlikte, 19. yüzyıl ortalarında bu esnaf koluna gayrimüslimlerin de dâhil olduğu ve buna camcı esnafının itirazlarının olduğu görülmektedir.¹² Buradan anlaşıldığı üzere, 19. yüzyılda bu sektöre gedikli esnafın dışındaki kimseler de dâhil olmuştur.

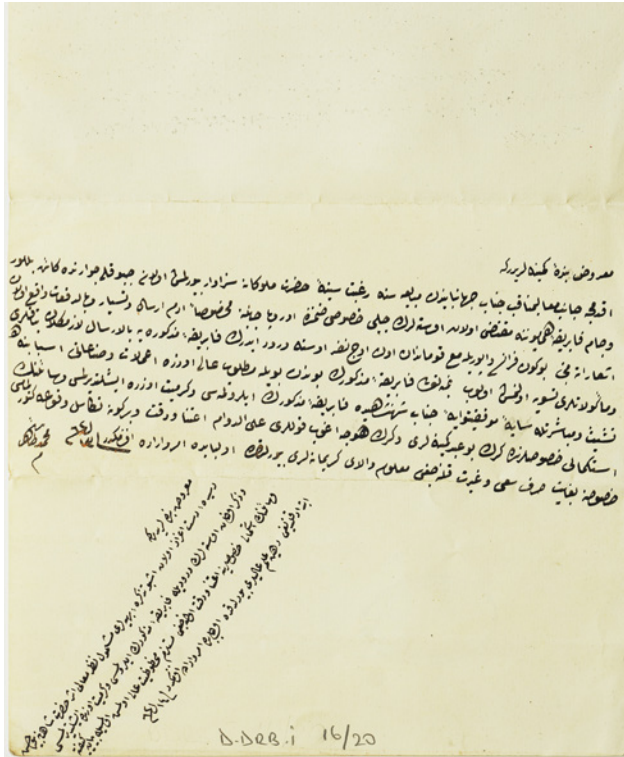
19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un muhtelif yerlerinde, muhtelif sektörlerde üretim girişimleri olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi de Beykoz'daki İncirköy'de veya kaynaklardaki ifadesiyle İncir Karyesi'nde kurulan Cam ve Billur Fabrikası'dır. Bu fabrikanın inşası Müşir Mustafa Nuri Paşa tarafından gerçekleştirilmiş, daha sonra fabrika Padişah tarafından satın alınarak emlak-i hümayûna dâhil edilmiş, üretim ve yönetimi de Darphâne-i Âmir'e'nin uhdesine verilmiştir.¹³

Cam ve Billur Fabrikası'nın Padişah tarafından satın alınmasından sonra üretim için yeniden planlama yapılmış ve yurt dışından ustalar getirilmesi gerekmiştir. Bu çerçevede, 4 Ekim 1846 tarihinde Fransa'dan yola çıkan bir vapurla kumandanın (başlarındaki kişi) nezaretinde on nefer usta gelmiş, bu ustalar fabrikaya gönderilerek lazım gelen yatakları ve yiyecekleri düzenlenmiştir.¹⁴ (Resim 6)

12 BOA. MVL.368/5, 6 Cemâziyelâhır 1277 / 20 Aralık 1860.

13 BOA. İ.MSM.24/616, 16 Rebtülâhır 1262 / 13 Nisan 1846.

14 BOA.D.DRB.İ.16/20, 14 Şevval 1262 / 5 Ekim 1846.

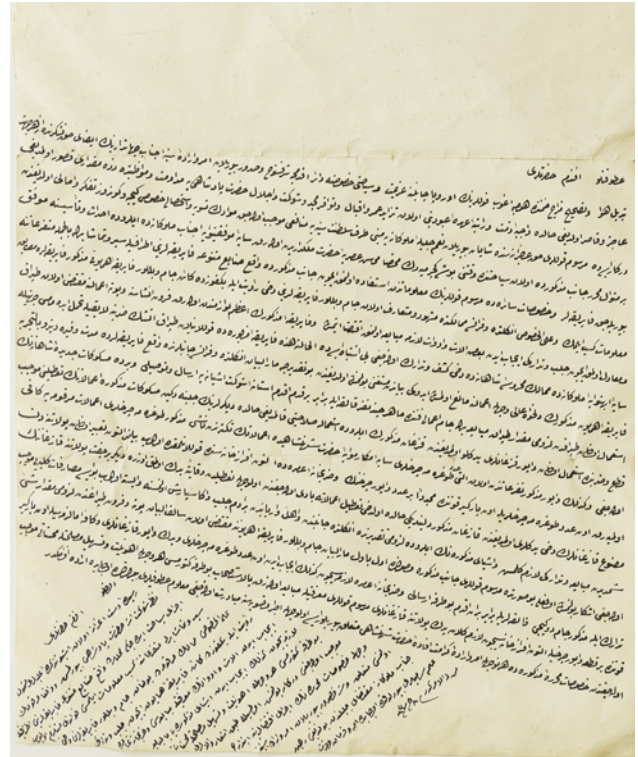

6 BOA.D.BŞM.d.17-A, 19.C.937 / 8 Ocak 1531.

12 Şubat 1838 tarihindeki harcamaları içeren defterde, fabrikanın müceddeden inşa edilen binaları, fırınları ve diğer mahallerin masrafları, işçilerin yevmiyeleri ve memurların maaşları verilmiştir.¹⁵ 12 Mayıs 1847 tarihli deftere göre de Cam ve Billur Fabrikası'nın ebniyeleri, fırınları ve diğer yerlerinin müceddeden inşasına devam edilmiştir.¹⁶

24 Mayıs 1847 tarihli iradede; Hoca Agob'un hava değişikliği nedeniyle Avrupa'ya yapacağı seyahati sırasında, oradaki sanayi tesislerini etraflıca görmesi ve bilgi edinmesi, özellikle de Beykoz'da kâin Cam ve Billur Fabrika-i Hümayûnu'nun imalatının İngiltere ve Fransa'daki cam imal eden fabrikalara mutabık ve muadil olması için icap eden lüzumlu bazı âlât ve edevatın satın alınması gerektiği ve bu hususta Beykoz Cam ve Billur Fabrikası'nın en büyük ihtiyacı olan fırın inşası ve pota imali için gerekli olan toprağın, Osmanlı ülkesindeki mevcut tespit edilen topraklar bu açılardan dayanıklı

15 BOA.HH.d.20799, 17 Zilkade 1253 / 12 Şubat 1838.
16 BOA.HH.d.20796, 26 Cemâziyelevvel 1263 / 12 Mayıs 1847.

7 BOA.D.DRB.İ.19/14, 8 Cemâziyelâhır 1263 / 24 Mayıs 1847.

olmadığından, İngiltere ve Fransa fabrikalarında tecrübe edilerek kullanılan topraktan gerekli miktarın satın alınarak, cam imalinde mahir birkaç kişiyle beraber bir an önce İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.¹⁷ (Resim 7)

Cam ve Billur Fabrikası'nın işletmesinde devlet yaklaşık bir yıl sonra tekrar bir değişikliğe gitmiş ve bu iş, 13 Şubat 1848 tarihinden itibaren iltizam usulü ile 5 sene müddetle Ebniye-i Seniyye Kalfası Karabet'in uhdesine verilmiştir.¹⁸ Fabrikanın mevcut bütün aletleri ve edevatı ve eşyası Darphâne-i Âmire'den tayin edilen kâtip marifetiyle hazır bulunması gereken kişilerle sayılarak demirbaş olarak Karabet'e teslim edilmiştir. Boya, tabak, bardak, sürahi, fanus gibi hem kullanılacak hem de kullanılan ve de imal edilmiş eşyanın listesi ile fabrika çalışanlarının odalarındaki eşyalar, 7 Şubat 1848 tarihli defterde ayrıntılı olarak sıralanmıştır.¹⁹

17 BOA.D.DRB.İ.19/14, 8 Cemâziyelâhır 1263 / 24 Mayıs 1847.
18 BOA.TSMA.d.338, 29 Cemâziyelevvel 1264 / 3 Mayıs 1848.
19 BOA.HH.d.20533, 2 Rebülevvel 1264 / 7 Şubat 1848.

18 Şubat 1851 tarihli devir-teslim defterinde, Hazine-i Hassa tarafından idare olunmakta olan İncir Karyesi'ndeki Cam ve Billur Fabrika-i Hümâyû-nu içerisinde bulunan şişehânenin işletmesinin, iltizam usulü ile şişeci esnafına verildiği ifade edilmiştir. Defterde, adı geçen esnafa teslim edilen demirbaş eşya ve edevatın listesi sıralanmıştır.²⁰

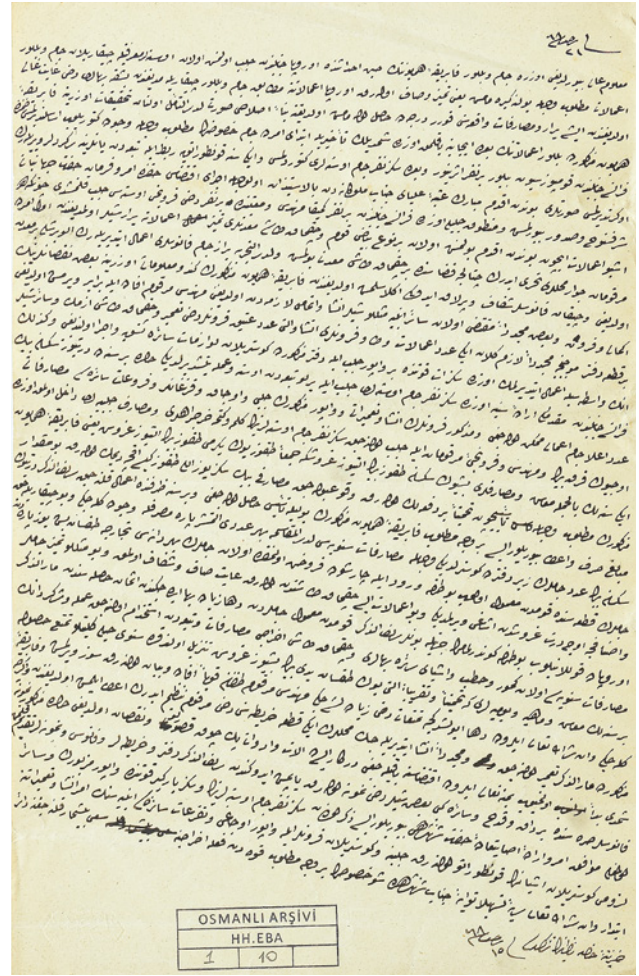
Fabrikada üretim, istenilen düzeyde gerçekleşmeyince Avrupadan bir kimya mühendisi getirilmiştir. Cam ve Billur Fabrikası'nın ihdası sırasında Avrupadan getirilen ustalar marifetiyle çıkarılan cam ve billur imalatı matluba muvafık şekilde yola girememiş, yani temiz ve saf olarak Avrupa imalatına mutabık cam ve billur çıkarılamamış, baha açısından da değerinden daha pahalıya mâl olmuş olduğundan işe yarar ve yapılan masrafları koruyacak derecede hâsil olmamıştır. Bu yüzden fabrikada bir ıslahat yapılması düşünülmüştür.

Fabrika-i Hümâyûndaki billur imalatının daha sonra gereğine bakılmak üzere şimdilik tehir edilerek, ilk iş olarak cam imalatı hususunun istenilen şekilde gerçekleştirilip düzenli hâle getirilmesiyle ilgili olarak Fransadan kompozisyon bilir bir nefer ajinür[?] ile sekiz nefer cam ustasının getirilmesi ve iki sene sözleşmeye bağlanarak, yanlarına yetiştirmeleri için Osmanlı vatandaşlarından yardımcılar verilmesi düşünülmüştür.

Fransadan Viktor Tiriton adında bir kemika (kimya) mühendisi ve maiyetinde de bir fırıncı ustası getirilmiştir. İmalat için bir tür beyaz kum ve çakmak taşı madenlerinden temiz, imalata yarar şeyler olmadığından ilk iş bu kişiler, civardaki mahalleri inceleyerek Çatalca kazasında bir çakmak taşı madeni bulmuş ve yapılan denemeye cam fanusları imal ettirilerek bu madenin üretim için elverişli olduğu ve çıkan fanusların şeffaf ve parlak olduğu anlaşılmıştır.

Adı geçen kimya mühendisi, iki adet imalat ve tav fırınları inşası ile altı adet eski fırınların da tamirini gerçekleştirerek çakmak taşı ezmek ve diğer şeyleri de üretmek üzere sekiz beygir kuvvetinde bir vapur (sekiz beygir gücünde bir buhar makinası) getirtmiş; ayrıca ihtiyaç duyulan diğer malzemeler temin edilip gereği yapılmıştır.

20 BOA.HH.d.18088, 16 Rebiülâhîr 1267 / 18 Şubat 1851.

8 BOA.HH.EBA.1/10, 21 Receb 1268 / 11 Mayıs 1852.

Önceki padişah iradesi üzerine, Fransadan 8 cam ustasının getirilmesiyle yerli halktan usta ve amele yetiştirildiği takdirde senede 480.000 adet cam imali mümkün olacağı ve zikredilen fırınların inşası, tamirâtı ile buhar makinasının getirilmesi; ocakların, kazanların ve diğer yapılacak şeylerin masrafı 3 yük 40.000; mühendis ve fırıncıların, getirilecek 8 cam ustasının gelme gitme harcırahları ve getirilme masrafı da dâhil iki senelik toplam maaşları 5 yük 9.600 kuruş ki toplam 9 yük 29.600 kuruş, yani fabrikanın istenilen şekilde kurulması için tahminen bir defalığına 1.859 kese akçe masraf olacağı hesaplanmıştır.²¹ (Resim 8)

21 BOA.HH.EBA.1/10, 21 Receb 1268 / 11 Mayıs 1852.

Beykoz Cam ve Billur Fabrikası'nda imal edilen camların Avrupadan gelen camların fiyatından iki kat fazlaya mâl olduğu ve maliyet fiyatıyla satılsa bile hem revaç bulamayacağı hem de fabrikanın ilerleyemeyeceği öngörülmüştür. Fabrika müdürü Ali Rıza Efendi ile fabrikatör Diran Bey müştereken bu hususta bir öneride bulunmuşlardır. Ekim 1855 tarihli padişah iradesiyle, öncelikle fabrikanın mamulâtının revacının sağlanması hedeflenerek zarar ve ziyanına bakılmayıp dükkân kirası ve diğer masrafları talep etmeyeceğine ve satış bedelini zimmetine geçirmeyeceğine dair bir kefil bulacak olan Kemal Bezirgân aracılığı ile imal edilen camların sattırılması kararlaştırılmıştır.²²

Ali Rıza Efendi ve Diran Bey, fabrikanın kuruluş aşamasında gereken eşyaların ve çoğu işçilerin Avrupadan getirilmiş olduğundan ve satın alınan işlenecek malzemeyle diğer masraflar çok tuttuğundan imal edilen camın fiyatının yabancı ülkelerden gelen cam fiyatının iki mislinden fazla olduğundan ve aynı zamanda toptan satın alacak talip de bulunmadığından Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse'de bazı dükkânların kiralanarak özel memur tayini ile de yeni bir masraf çıkacağından, bu nedenlerle menfaat kazanmak şöyle dursun masrafların birkaç katını bularak çokça zarar ziyan oluşacağından, mamulâtın satışının yapılmamasının da fabrikanın ileride eksikliğine sebep olacağından bu da uygun görülmeyip, çözüm olarak Kemal adlı bezirgân getirtilerek fabrika mamulâtının revaç ve satışının çaresi kendisinden sorulmuş, o da şimdilik satışta zarar ve ziyana bakılmayarak revacının teşvikiyle satışı hususuna ve ileride fabrikanın şerefine artmasına çalışacağını ve dükkânların kirası ile diğer benzer masrafların iddiasında bulunmayacağını ve kendisine teslim edilecek mamulâtın bedelinden de zimmetine bir akçe geçirmeyeceğine kavi ve muteber kefil göstereceğini, fakat ileride fabrikaya fayda sağlayıp hizmet ettiği görülerek ondalık veya diğer şekilde bir miktar şey ihsan buyurulur ise ona müteşekkir olacağını bildirmiştir.²³

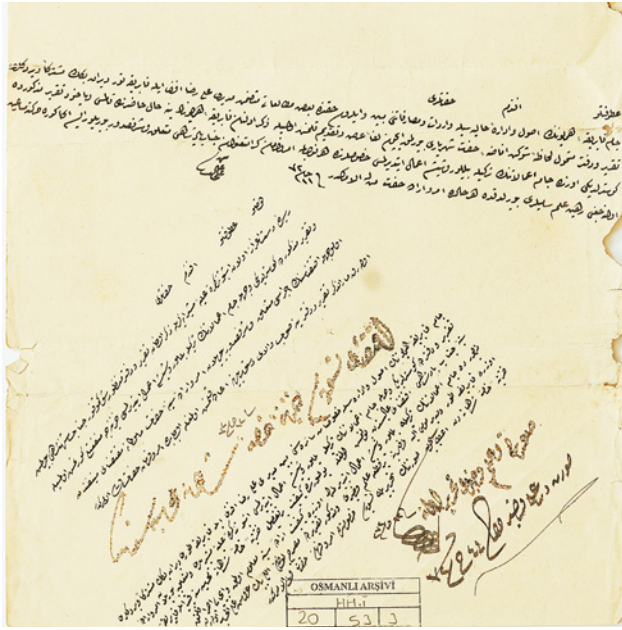
14 Ağustos 1856 tarihinde müdür Ali Rıza Efendi ile fabrikatör Diran, fabrikanın cam üretiminin masrafları arttırdığından çare olarak billur ve şişe üretimi ile imalata devam ettirilmesini önermiş ve bu yönde padişah iradesi çıkmıştır.

Verdikleri tezkireye göre, Avrupadan getirilmiş olan mühendis ile altı muallimin sözleşme süreleri dolmak üzere olup bunlardan bazıları kendi vatanlarına gitmek, bazıları da ikişer üçer sene süreyle sözleşmenin yenilenmesi düşüncesindedir. Fabrikanın bir seneliğine Avrupadan satın alma yolu ile getireceği imalat için gerekli eczâ ile yerli olarak tedariki gereken odun ve diğer malzemelerle memurların, işçilerin maaşları olarak harcanan paradan dolayı masraflar 2 yük 57.000 bu kadar kuruşa baliğ oluyor; gelirler ise 1 yük 78.000 kuruştan ibaret kalıyordu. Bu hesaba göre ise her sene fabrikanın hesabı açık verecekti. Fabrikanın âtil kalması da uygun olmayacağından, çare olarak cam üretiminin tamamen terk edilerek uzman bir muallim ile mevcut amelenin yarısı, belki daha azı istihdam edilerek cam yerine billur işlenmesi, fabrika içinde mevcut tamir edilmiş Şişehâne binasının içindeki ocağın 40-50.000 kuruş sarf edilerek bir taraftan da şişe imal edilerek üretiminin devam ettirilmesi önerilmişti. Listelenen harcamalara göre, cam fabrikasının Avrupadan satın alınacak bir senelik ecza miktarı; İngiltere'den satın alınacak sülfat disot, karbonat disot ve ocakların inşası için istobriç toprağı, Çamlıca'dan getirilecek 70.00 kıyye miktarı, çakmak taşı nakliyenin bahası, tuğla inşası için Arnavud Karyesi'nden getirilecek kilin bedeli, porselen yani çini toprağı satın alınması, boya ve diğer kimyevi eczalara verilecek para, satın alınacak Ereğli kömürü, fabrikada bir sene süresince tamir olunan ocaklara kalıp ve demir alet ile memurlar, amele ve diğerlerinin maaşları, aylıkları ve diğer masraflar toplam 1.257.500 akçe tutuyordu.²⁴ (Resim 9, 10)

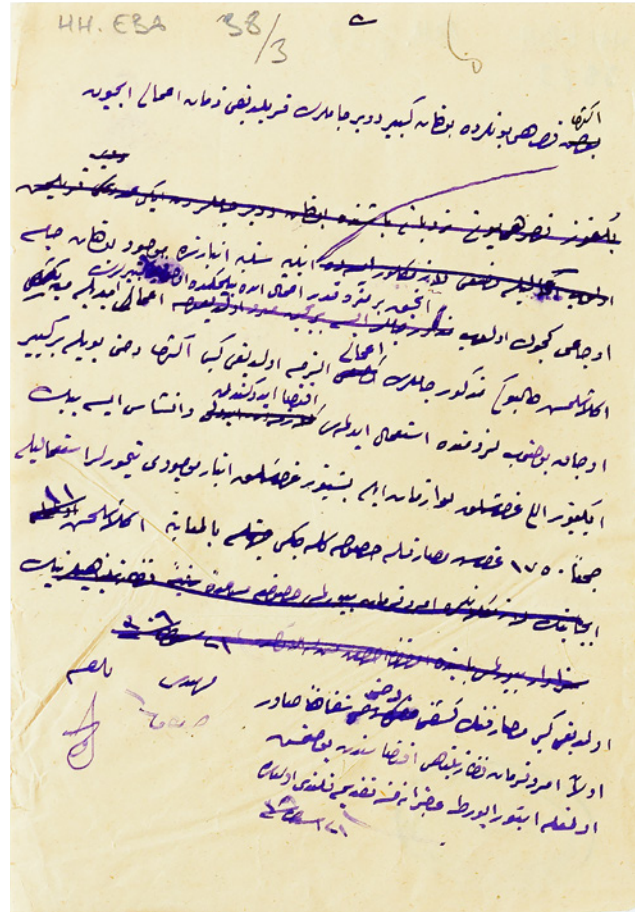
22 BOA.TSMA.E.1183/15, 10 Ramazan 1276 / 1 Nisan 1860, lef2.

23 BOA.TSMA.E.1183/15, 10 Ramazan 1276 / 1 Nisan 1860, lef3.

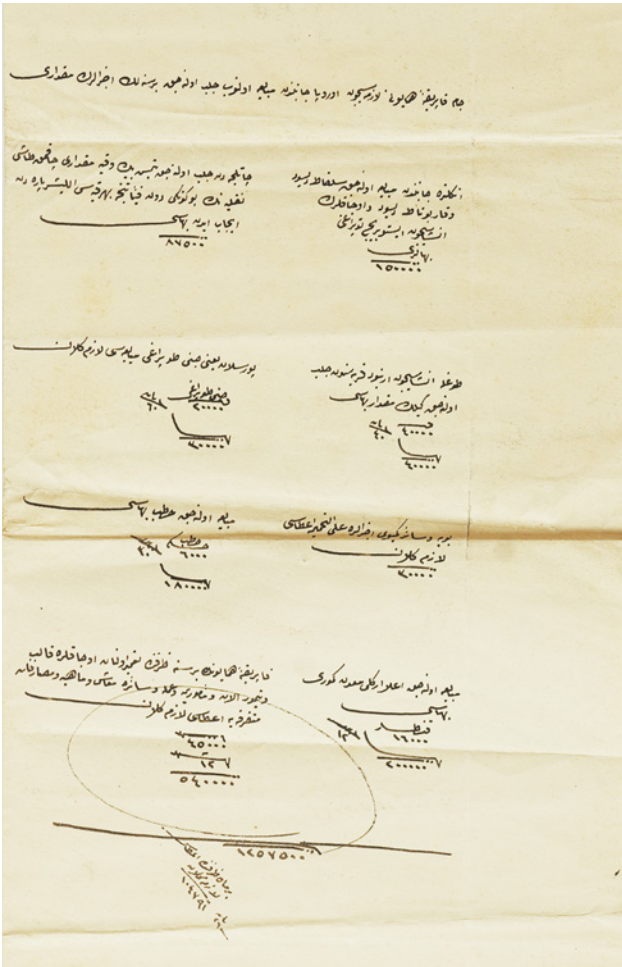
24 BOA.HH.İ.20/53, 12 Zilhicce 1272 / 14 Ağustos 1856.

9 BOA.HH.I.20/53, 12 Zilhicce 1272 / 14 Ağustos 1856, leaf 3.

11 BOA.HH.EBA.38/3, 27 Şaban 1311 / 5 Mart 1894.

10 BOA.HH.I.20/53, 12 Zilhicce 1272 / 14 Ağustos 1856, leaf 1.

19. yüzyıldaki cam üretim teşebbüslerinin yanında, Osmanlı hanedanı ve saray mekânlarının başta inşaat ve tamirat olmak üzere her türlü işlemlerini gerçekleştiren Hazine-i Hassa Nezareti'nin uhdesindeki Ebniye-i Seniyye Ambarı'nda, saray, köşk ve kasırların cam ihtiyacını karşılamak için bir cam ocağı bulunduğu, dönemin vesikalarından anlaşılmaktadır. Ancak bu ocakta üretilen camın ölçüsü bir metre olmasından dolayı daha büyük camlar üretilebilmesi için daha büyük bir ocağın inşası gerekmekte olup bunun masrafının da 1.750 kuruş sarfiyla gerçekleştirileceği Ebniye-i Seniyye kalfası ile mühendisi tarafından ifade edilmiştir. Taslak hâlindeki vesikada üzeri çizilen kısımlardan, cam ocağının büyüülmesi talebinin, 1890'larda Beykoz Kasrı merdiveni başındaki iki büyük camın yeniden imalinin gerekmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²⁵ (Resim 11)

25 BOA.HH.EBA.38/3, 27 Şaban 1311 / 5 Mart 1894.

Üretilen Camların Kullanımı

Osmanlı cam sanatı, Sultan Abdülmecid zamanında inşa edilen Beykoz Cam ve Billurât Fabrika-i Hümayûnu'nda üretilen eserlerle yeni bir ivme kazanmış, fabrikada geleneksel cam imalatının yanı sıra dönemin ihtiyacını karşılayan ürünler de üretilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa cam sanayi ile eş zamanlı olarak ilerleme gösteren Osmanlı camcılığı, yine Saray'ın teşvik ve himayesi ile devletin zor zamanlarında dahi ayakta kalmayı ve en güzel eserlerini vermeyi başarmıştır. Hicri 21 Muharrem 1263 (1845-6) tarihli *Takvîm-i Vekâyî* gazetesinde billur (kristal) fabrikası ile ilgili çıkan haberde çok güzel camlar üretildiğinden, bu camların devletin ileri gelenlerine hediye edildiğinden ve çok beğenildiğinden bahsedilmektedir.²⁶ (Resim 12, 13)

12 *Takvîm-i Vekâyî*, H. 21 Muharrem 1263.

13 *Takvîm-i Vekâyî*, H. 21 Muharrem 1263.

26 Özgümüş, vd., *Beykoz Cam ve Billur Müzesi*, 59.

Yüzyıllar boyunca kullanım eşyası olarak üretilen cam ürünler, 19. yüzyıla kadar tüm dünyada hükümdarların ve maiyetlerindeki yöneticilerin desteklediği bir sanat dalı olarak varlık göstermiştir. Antik çağlardan beri gelişimini sürdüren cam sanatı, 19. yüzyılda etkisini artıran fabrikasyon üretimi ile yeni bir yön kazanmış, Batıda başlayan bu etki Osmanlı'da da kendini hissettirmiştir. Sanayi Devrimi ile gelişen teknolojiler, cam sanatında estetik ve dekorasyon alanındaki yenilikleri beraberinde getirmiş, Avrupa'nın çeşitli cam fabrikalarında üretilen kıymetli cam eserler Batı dünyasının ilgi odağı olan Osmanlı pazarında da yer bulmuş, 19. yüzyıl Osmanlı saraylarının iç mekân düzenlemesinde de etkili olmuştur.

Cam Sanatı Mirasının Temsili: Millî Saraylar Beykoz Cam ve Billur Müzesi

Beykoz Cam ve Billur Müzesi, adını Osmanlı döneminde bu semtte kurulan ve devrinin en önemli cam fabrikası olan Beykoz Cam ve Billurât Fabrika-i Hümayûnu'ndan almaktadır. Yaklaşık 400 dönümlük bir orman içinde kurulmuş olan müzenin tarihi binası, Millî Saraylar Başkanlığına devredilmeden

önce sosyal tesis olarak planlanmıştır. İstanbul ili, Beykoz ilçesi, Merkez Mahallesi, Kavakdere Caddesi'nde bulunan 355 Ada, 1 Parsel sayılı 133.706,00 m² sahali taşınmaz, Sultan Selim Han-ı Kadim Vakfı'na ait olup, üzerinde bulunan Abraham Paşa Köşkü, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın kullanımında iken Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Vakıflar II. Bölge Müdürlüğü arasında yapılan protokol ile 17.04.2018 tarihinde 49 yıllığına Millî Saraylar İdaresi Başkanlığına tahsis edilmiştir.

Ayrıca, Tarım ve Orman Bakanlığı ile yapılan 25 yıl süreli sözleşme ile 225.716,04 m² yeşil alan tahsis edilerek toplamda yapılan tahsisatlar ile birlikte 359.422,04 m²'ye sahip taşınmaz alan, Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı tarafından kullanılarak kamuya açık bir kampüse dönüştürülmüştür. Böylece Abraham Paşa Köşkü'nde gerçekleştirilen Beykoz Cam ve Billur Müzesi çalışmaları kapsamında, 2.000 m²'lik kapalı alanda teşhir ve tanzim çalışmaları başlamıştır.

Müzenin tarihi binası, Sultan Abdülaziz'in buyruğuyla vezirliğe kadar yükseltelen Abraham Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Abraham Paşa'nın yaptırdığı yapılardan günümüze kalan ahır binası, Millî Saraylar tarafından restore edilerek müzeye dönüştürülmüştür. (Resim 14)

14 Beykoz Cam ve Billur Müzesi'nin genel görünümü

Millî Saraylar İdaresi Başkanlığı Bilim ve Değerlendirme Kurulu'nca alınan kararlar doğrultusunda restorasyon çalışmaları başlamış, bu kapsamda müze olarak yeniden işlevlendirilen yapıda mevcut olan muhdes bölücü duvarlar kaldırılarak daha geniş odalar elde edilmiş, bazı alanlarda ise müze işlevine uygun olarak düzenlemeler yapılmıştır. Zemin kaplamalarında bakım-onarım çalışmaları yapılmış, giriş bölümünde galeri boşluğu gerekli güçlendirmelerle tasarlanarak yüksek tavanlı bir karşılama alanı oluşturulmuştur. Bina içerisindeki elektrik ve mekanik tesisatlar, müze tefrişine uygun olacak şekilde revize edilmiş, çatı kısmına yıldırım-dan korunma tesisatı teşkil edilmiştir. Mevcut aydınlatmalar yeniden düzenlenerek yeni projeye göre ek imalatlar yapılmış, yangın ve güvenlik sistemleri ise müzecilik kriterlerine uygun bir şekilde planlanmıştır. Binanın iklimlendirme tesisatları (klima ve havalandırma sistemleri) revize edilerek çalışır duruma getirilmiştir. Otomasyon sistemi kurularak

tüm mekanik tesisatlara uzaktan erişim ve kontrol sağlanmıştır. Binanın üst katında konferans ve süreli sergiler için kullanılmak üzere geniş bir alan düzenlenmiştir. Katlar arası sirkülasyonu sağlamak için asansör imalatı yapılmış, kalan bölümde ise müze personeline ait ofis mekânları oluşturulmuştur.

Müze alanını çevreleyen yaklaşık 50.000m²'lik alanda peyzaj düzenlemesi yapılmış ve müzede ziyaretçilere uygun rekreasyon alanları oluşturulmuştur.

Teşhir-Tanzim Projesi kapsamında ilk olarak mekâna göre kurgu çalışması yapılmış ve Millî Saraylar Koleksiyonu'ndaki cam eserlerin tematik olarak yerleşimi planlanmıştır. Kurgu çalışmasının onaylanmasının ardından, sergilemeye yönelik vitrinlerin ve sergileme elemanlarının üretimi tamamlanmış ve eş zamanlı olarak müzenin aydınlatma tasarımı yapılmıştır. Sergileme, grafik tasarım ve animasyon çalışmalarıyla da desteklenmiştir. (Resim 15)

15 Müzenin içinden genel görünüm

Millî Saraylar Koleksiyonu'na kayıtlı 12.952 parça cam eserden özenle seçilen 1.500 adedi sergilenmek üzere tespit edilmiştir. Eserlerin 445 parçası, Topkapı Sarayı Cam Eserler Koleksiyonu'nun depolarından seçilerek sanatseverlerin beğenisine sunulmuştur. Belirlenen cam eserler vitrindeki yerlerini almadan önce eser listeleri oluşturulmuş, ardından eserlerin adresleme çalışmaları yapılmıştır. Eserlerin paketleme ve nakil işlemleri öncesinde, eserin bulunduğu mekândaki tespit fotoğrafları çekilerek her eser için eserin formuna, kondisyonuna, üretildiği malzemeye uygun paketleme ve nakil çözümleri oluşturulmuştur.

Eserler kendileri için özel olarak hazırlanmış muhafaza kutularında, separatör ile tampon malzemeleri yardımıyla birbirlerine temasları ve sürtünmeleri önlenecek şekilde ve eserler üzerinde baskı yaratılmadan serbest hareketlerini engelleyecek biçimde konservasyon etik kurallarına sadık kalınarak taşındıktan sonra paketlerinden çıkartılıp vitrinlerdeki yerlerini almıştır. (Resim 16)

16 Eser yerleşimi

Ülkemizin önde gelen cam eserleri koleksiyonuna sahip Millî Saraylar envanterinden seçilmiş eserlerin tanıtıldığı ve Osmanlı Devleti'nin son yüzyılındaki cam sanayi kurma girişimlerinin öneminin de vurgulandığı müze, camla vücut bulan eşsiz eserleri gözler önüne sermektedir.

Müzedede yer alan eserler, Türk cam sanatının gelişim aşamaları ile Osmanlı sarayındaki Avrupa camlarının örneklerini yansıtması açısından son derece önemlidir. Beykoz Cam ve Billurât Fabrika-i Hümayûnu'nda üretilen özgün formlar başta olmak üzere, müzede birçok önemli eser sergilenmektedir.

Köklü bir geleneğe sahip Türk cam sanatının 13. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan tarihsel gelişiminin anlatıldığı ve Avrupa'nın çeşitli fabrikalarında üretilen kıymetli cam eserlerden örneklerin sergilendiği müze, tematik olarak kurgulanmış ve 12 ayrı bölümden oluşmuştur. İlk bölüm olan Erken Dönem Türk Camları Salonu'nda sergilenen ve medeniyet birikimimizin cam sanatındaki önemini dünyaya anlatan önemli eserlerden biri, Memlûk Meliki Nasureddin Hasan İbn Muhammed'in, Orhan Gazi'nin Gelibolu fethini kutlamak amacıyla göndermiş olduğu Memlûk kandilidir. (Resim 17)

17 Memlûk Kandili,
Millî Saraylar Koleksiyonu.

1 Nisan 1877 tarihinde Bursa'daki Yıldırım Bayezid Türbesi'nden Topkapı Sarayı Hazine Bölümü'ne getirildiği bilinen diğer bir Memlük kandili de kadeh biçimindeki formu nedeniyle dünyada benzeri olmayan bir eserdir. Kandilin gövdesinde, “*Mimmâ 'umile bi-resmi'l-Cenâbi'l-Âli el-Mevlevî el-Mâlikî*” [Bu, Mâlik'e bağlı bir idarecinin yüksek katından verilen emirle yapılan eserlerdendir] yazmaktadır. (Resim 18)

18 Kadeh formulu Memlük Kandili, Millî Saraylar Koleksiyonu.

Müzedede sergilenen ve erken dönem Türk camlarının gelişimini en iyi yansıtan diğer ünik eser ise 1237-1246 yılları arasına tarihlenen ve üzerinde Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in isminin yazılı olduğu “Kubâdâbâd Tabağı”dır. Serbest üfleme tekniğiyle yapılmış, mine ve yıldızlarla dekore edilmiş tabak, dönemine göre ileri teknik ve estetiğe sahip olması bakımından eşsiz olup dünyada bilinen tek örnektir. (Resim 19)

Osmanlı Devleti'nde gelişmiş bir camcılık ve cam üretimi olmasına rağmen Venedik'ten bazen sipariş üzerine özel tasarım, bazen de Osmanlı pazarı için Türk zevkine göre üretilen camlar ithal edilmiştir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın kendi yaptırmış olduğu camiler için 1569 yılında Venedik'ten sipariş ettiği cam kandillerden 6 tanesi müzemizde sergilenmektedir. (Resim 20)

19 Kubâdâbâd Tabağı, Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi.

20 Sokullu Kandili, Venedik, 16. yüzyıl, Millî Saraylar Koleksiyonu.

Müzemizin Venedik Salonu'nda ise Türk çeşm-i bülbüllerine ilham veren, bükülmüş renkli veya opak beyaz cam ipliklerle yapılmış, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın en beğenilen camları olan "Vetro Filigranato" eserler sergilenmektedir. (Resim 21, 22)

21 Vetro Filigranato Sürahi,
Fincan ve Kaşık, Venedik.

22 Çeşm-i Bülbül, Kapaklı Sürahi, Osmanlı-Beykoz,
Millî Saraylar Koleksiyonu.

Müzedede sergilenen Avrupa camlarının önemli bir bölümünü Baccarat ve Bohemya üretimi, kristal ve opalinden yapılmış dekoratif eserler ile yine çoğunluğu aynı fabrikalarda üretilen sofrta takımları oluşturmaktadır. Bu dönemde, önemli cam üretim merkezleri olan Bohemya ve Baccarat'taki cam fabrikalarında, Avrupadaki sanat üslupları yanında

Uzak Doğu ve İslâm sanatından da etkilenilerek özgün eserler tasarlanmıştır. Bir diğer üretim merkezi olan Viyana'da imal edilen Lobmeyr markalı vazolar ise İslâmî yazıları ve ince işçilikli süslemeleriyle dekoratif eserler içinde çok özel bir yere sahiptir. Koleksiyonda 3 adet Viyana Lobmeyr markalı vazo bulunmaktadır. (Resim 23)

23 Sultan II. Abdülhamid tuğralı Lobmeyr vazo, Viyana, Millî Saraylar Koleksiyonu.

Türk cam sanatının İslâm dinine yansıyan en güzel örneklerinden biri de güzel yazı yazma sanatı olan hüsn-i hatla yazılmış camaltı levhalardır. (Resim 24) Bu levhalarda sülüs, divânî, kufî, ta'lik, nesih usulünde ve genellikle Allah, Hz. Muhammed, Dört Halife isimleri, Besmele, Kelime-i Tevhîd, Elhâmdülillâh, Esmâ'ül Hüsnâ, Hilye-i Şerif, Maşallah, Kur'ân âyetleri, dualar, dinî unsur taşıyan kelâm-ı kibarlar yazılıdır. Camaltı levhalarda hane halkını nazara, hastalıklara ve afetlere karşı koruyan bir güç olduğuna ve bu levhaların bereket getirdiğine inanılmaktadır.

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle teknolojik gelişmelerin de yaşandığı 19. yüzyılda, dönemin teknoloji ve sanat anlayışının göstergesi olarak karşımıza çıkan diğer bir eser grubu ise aydınlatma araçlarıdır. Avrupa'nın çeşitli fabrikalarında üretilmiş bilhassa İngiliz Osler, Fransız Baccarat ve İtalyan Murano tasarımı avize ve şamdanlar, dönemin modasını yansıtmaktadır.

24 Hadis-i Şerif Yazılı Şişe, Mehmed Rifat ketebeği, Osmanlı, Millî Saraylar Koleksiyonu.

Osmanlı devlet protokolünün en temel unsurlarından biri olan ziyafet kültürünün önemli bir yansıması da müzede “ziyafet sofrası canlandırması” şeklinde yerini almıştır. 19. yüzyıl Osmanlı saraylarında yabancı misafirler onuruna verilen ziyafetlerde kullanılmış, Osmanlı sultanlarının beğenisine hitap eden; Osmanlı armalı, sultan tuğralı ve monogramlı; değişik teknik ve tasarımlarla yapılmış, dönemin modası olan Baccarat ve Bohemya kristalinden üretilmiş sofrta takımları ile ziyafet masaları tamamlanmıştır. Özellikle Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında Baccarat fabrikası üretimi birçok sofrta takımı satın aldığı bilinmektedir. Sultan Abdülaziz tuğralı kristal sofrta takımlarından biri de Beykoz Cam ve Billur Müzesi'nde kurgulanan sofrta düzeninde sergilenmektedir. (Resim 25)

25 19. yüzyıl Ziyafet Sofrası, Millî Saraylar Koleksiyonu.

Cam sanatının mimari ve iç dekorasyondaki kullanımını gösteren ve Dolmabahçe Sarayı Camlı Köşk'ten esinlenerek tasarlanan Cam Bahçede ise orijinaline uygun tasarlanmış kristal fiskiyeli bir havuz bulunmaktadır. Kristal ve cam kullanımının çeşitliliğini gösteren İngiliz Victorian kristal kuş kafesi, petrol lambaları ve Art Nouveau lambalar burada dikkati çeken eserler arasındadır. (Resim 26, 27)

26 Kristal Kuş Kafesi, Victorian, İngiliz, Millî Saraylar Koleksiyonu.

27 Elektrikli Lamba, Avrupa, 20. yüzyıl başı.

28 Kristal Sandalye, Co. Kamenický Šenov, Bohemya, Millî Saraylar Koleksiyonu.

29 Kristal Piyano, Gaveau, Paris, Millî Saraylar Koleksiyonu.

İç mekân tasarımında cam ve kristalin kullanımını gösteren eser grupları arasında ise İtalyan Murano tasarımı aynalar, Bonnot Paris imzalı ve Sultan II. Abdülhamid monogramlı vitray paravana, Co. Kamenický Šenov Bohemya menşeli kristal sandalye (1895-1910) ile Gaveau markalı kristal piyano bulunmaktadır. (Resim 28, 29) Kristal sandalye, piyano ve paravana, koleksiyonun tek örneği olup, vitray paravana Sultan II. Abdülhamid için özel olarak sipariş edilmiştir. (Resim 30)

30 Sultan II. Abdülhamid monogramlı vitray paravana, Bonnot Paris, Millî Saraylar Koleksiyonu.

9 Nisan 2021 Cuma günü, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı törenle ziyarete açılan Beykoz Cam ve Billur Müzesi, Türk cam sanatı ve Osmanlı saray koleksiyonundaki Avrupa camları ile sultanlara özel olarak tasarlanan ünik eserlere ev sahipliği yapması açısından Türkiye'nin ilk ve tek cam müzesi konumundadır. (Resim 31)

Sergi salonlarının yanı sıra kütüphanesi ve sanat atölyesi bulunan müze, eğitime yönelik donatılarıyla da benzersiz bir örnektir. Beykoz Cam ve Billur Müzesi Kütüphanesi'nde, cam sanatı ve sanat tarihi konulu kitaplar ile dergilerden oluşan 1.034 adet yayın bulunmaktadır.

31 Beykoz Cam ve Billur Müzesi'nin açılış töreni

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları*

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
 Hazîne-i Hâssa Nezâreti Defterleri (HH.d.)
 Hazîne-i Hâssa Nezâreti Ebniye-i Seniyye Anbarı (HH.EBA.)
 Hazîne-i Hâssa Nezâreti İradeler (HH.İ.)
 Cevdet Belediye (C.BLD.)
 Dahiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyet Müdürlüğü Evrakı (DH.UMVM.)
 İrade, Mesâil-i Mühimme (İ.MSM.)
 Meclis-i Vâlâ Evrâkı (MVL.)
 Bâb-ı Defteri İradeler (D.DRB.İ.)
 Başmuhâsebe Defteri (D.BŞM.d.)
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrâkı (TSMA.E.)

II. Yazma Eserler

- Surnâme-i Hümayûn*. H. 1344, Müellif İntizâmî, Müstensih Nakkaş Osman ve ekibi. İstanbul: Millî Saraylar Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, 32b ve 33a, 1582-83.
Surnâme-i Hümayûn. H. 1344, Müellif İntizâmî, Müstensih Nakkaş Osman ve ekibi. İstanbul: Millî Saraylar Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, 401b-402a, 1582-83.
Surnâme-i Vehbî. A. 3594, Müellif Hüseyin Vehbi Efendi, Müstensih Levnî. İstanbul: Millî Saraylar Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, 49a, 1820.

III. Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Batur, Afife. *Sultan Abdülmecid'in Bir Mimarı William James Smith*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
 Bayramoğlu, Fuat. "1640 Tarihli Es'ar Defteri Cam Eşyanın Adları ve Fiatları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. (Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan) 43/1-4 (1984): 513-523.
 Bure, Gilles de, Michaela Lerch. *Les Tresors de Baccarat: The Treasures of Baccarat*. Paris: Baccarat, 2006.
 Canav, Üzlifat. *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*. İstanbul: T.Ş.C.F.A.Ş., 1985.
 Demirel, Fatmagül. *Dolmabahçe ve Yıldız Sarayı'nda Son Ziyafetler ve Son Ziyaretler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.
 Dorigato, Attilia. *The Glass Museum*. Venice: Marsilio, 2007.
 Ekincigil, Recep. "Abraham Paşa", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*. Cilt 1. İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1982: 224.
 Eldem, Ethem. "Abraham Paşa", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt 1. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993: 59.

- Erdem, Ekrem. "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 48 (2016): 18-19.
 Evliyâ Çelebi. *Seyahatnâme (1889/99-Hicri 1314)*. Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. Cilt 1, İstanbul: 2008.
 Karahüseyin, Güller. *Bir Döneme Işık Tutanlar: 19. Yüzyıl Osmanlı Saraylarında Aydınlatma Araçları Koleksiyonu*. İstanbul: TBMM Millî Saraylar Yayınları, 2009.
 Koçu, Reşad Ekrem. *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt 5, İstanbul: Hüs-nütabiat Matbaası, 1961.
 Kuzucu, Kemalettin, vd., "19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması", *OTAM*. 40 (2016): 250.
 Küçükerman, Önder. *İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı: Türk Cam Sanayii ve Şişecam*. İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., 1998.
Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri. Yay. Haz. Mübahat S. Kütükoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
 Özgümüş, Üzlifat. *Anadolu Camcılığı*. İstanbul: Pera Yayıncılık, 2000.
 Özgümüş, Üzlifat, vd., *Beykoz Cam ve Billur Müzesi*. İstanbul: Millî Saraylar Yayınları, 2021, 39.
 Temurçin, Kadir. "Beykoz (İstanbul) İlçesi'nde Sanayinin Gelişimi, Dağılışı ve Yapısal Özellikleri", *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, 269-287. <https://dokuman.beykoz.bel.tr/KulturYayinlari/BeykozSempozyumuKitabi2020.pdf> Erişim tarihi: 10.11.2021.
 Yaman, Bahattin. *Osmanlı Saray Sanatkârları: 18. Yüzyılda Ehl-i Href*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
 Yıldırım, Kadir. "Osmanlı İstanbul'unda Sanayii", *Büyük İstanbul Tarihi*. Ed. Yılmaz Coşkun, Çakır Coşkun. Cilt 6, İstanbul: İSAM & İBB Kültür A. Ş., 2014: 210-228.

* Kullanılan defterlerin defter ve sayfa numaraları ile vesikaların dosya ve gömlek numaraları metin içinde dipnotlarda gösterilmiştir.